

АНДИЖОН ВИЛОЯТИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ТАРМОҒИНИ ИҚТИСОДИЙ
РИВОЖЛАНИШ ҲОЛАТИНИ СТАТИСТИК БАҲОЛАШ

*Айсачев Абдулфотих Абдулфаизович -
Андижон машинасозлик институти
докторанти*

Аннотация: Ушбу мақолада Андижон вилояти қишлоқ хўжалиги тармоғини иқтисодий ривожланиш ҳолати, уларга таъсир қилувчи омиллар, соҳаларнинг ривожланиш динамикаси, макроиқтисодий кўрсаткичларда вилоят иқтисодиётининг тутган ўрнига баҳо берилган.

Таянч иборалар: қишлоқ хўжалиги, қишлоқ хўжалиги маҳсулоти, ялли ички маҳсулот, ялли ҳудудий маҳсулот, деҳқон хўжалиги, чорвачилик, таркибий ўзгаришлар, инвестиция, ҳудуд иқтисодиёти, иқтисодий-статистик таҳлил, аграр ислохотлар, ижтимоий-иқтисодий жараёнлар.

СОСТОЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА
АНДИЖАНСКОЙ ОБЛАСТИ СТАТИСТИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА

*Айсачев Абдулфотикс Абдулфаизович -
Андижанский институт машиностроения
докторант*

Аннотация: В статье оценивается состояние экономического развития аграрного сектора Андижанской области, факторы, влияющие на них, динамика развития отраслей, роль экономики региона в макроэкономических показателях.

Ключевые слова: сельское хозяйство, сельскохозяйственное производство, валовой внутренний продукт, валовой региональный продукт, сельское хозяйство, животноводство, структурные изменения, инвестиции, региональная экономика, экономико-статистический анализ, аграрная реформа, социально-экономические процессы.

STATUS OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL SECTOR IN
ANDIZHAN REGION STATISTICAL ASSESSMENT

*Aysachev Abdulfotix Abdulfaizovich
Andijan Institute of Mechanical Engineering
PhD student*

Abstract: The article assesses the state of economic development of the agricultural sector of the Andijan region, the factors affecting them, the dynamics of the development of industries, the role of the region's economy in macroeconomic indicators.

Keywords: agriculture, agricultural production, gross domestic product, gross regional product, agriculture, animal husbandry, structural changes, investments, regional economy, economic and statistical analysis, agrarian reform, socio-economic processes.

Кириш. Ижтимоий-иқтисодий жараёнларни ўрганиш соҳасида ҳудудларнинг алоҳида тармоқ хусусиятлари ва уларнинг ривожланишидаги ўзига хос жиҳатларни ўрганиш яхлит ҳудуднинг таркибий таҳлили аниқлигини оширади. Мамлакатимиз иқтисодиёти таркибий тuzилишида бугунги кунгача қишлоқ хўжалиги тармоғининг улуши асосий тармоқ ва соҳалар қаторида сезиларли улушга эга бўлсада, амалга оширилаётган таркибий ўзгаришлар натижасида яратилган қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ҳажми ортиб борган ҳолда улуши пасайиб бормоқда. Бундай ўзгаришларнинг асосий сабаби сифатида иқтисодиётнинг миллий ва ҳудудий кесимида саноат, хизмат кўрсатиш ва бошқа соҳаларнинг жадал суръатларда ривожланаётганлигини кўрсатиб ўтиш мумкин [1].

Мамлакатимизда аграр ислохотлар доирасида тадбиркорлик фаолияти шакллари ривожлантириш бўйича муҳим ҳуқуқий, ташкилий

ва иқтисодий чора-тадбирлар амалга ошириб келинмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясида аграр соҳада тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш ва диверсификациялашни қўллаб-қувватлаш учун тажриба-синов тариқасида инвестициявий дастурларни амалга ошириш, кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш агентлиги ҳузуридаги тадбиркорлик фаолиятини қўллаб-қувватлаш давлат жамғармаси фаолиятини такомиллаштириш масалаларига алоҳида эътибор қаратиб ўтилган [2].

2019 йил охирида жаҳон мамлакатларини иқтисодий жиҳатдан қийин ҳолатга туширган пандемия шароитида мамлакатимиз иқтисодиётининг муҳим тармоқларидан бири қишлоқ хўжалиги тармоғи бўлганлигини инобатга оладиган бўлсак, ҳудудлар бўйича қишлоқ хўжалиги тармоғида юз бераётган ўзгариш тенденцияла-

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ

ри асосида уни ривожлантиришнинг стратегик йўналишларини белгилаш бугунги кундаги долзарб масалалардан ҳисобланади.

Адабиётлар таҳлили. Макро ва мезо даражада қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришнинг статистик таҳлили алоҳида мамлакатлар ҳамда минтақа (ҳудуд)лар бўйича кўпгина олимлар ва тадқиқотчилар томонидан ўрганилган. Жумладан, Ё.Абдуллаев ва Н.Соатовлар[3] иқтисодий-статистик таҳлилнинг назарий жиҳатларини, Т.Шодиев[4] қишлоқ хўжалиги тармоғини ривожлантиришнинг эконометрик моделларини назарий ва амалий жиҳатдан, Д.Пармакли [5] қишлоқ хўжалиги иқтисодиётининг ўзига хос жиҳатлари ва қонуниятларини назарий жиҳатдан ўрганишган бўлса, В.Сомов алоҳида ҳудудий бирлик қишлоқ хўжалиги ривожланишини иқтисодий-статистик жиҳатдан таҳлил қилган [6].

Юқоридаги тадқиқотларда қишлоқ хўжалиги тармоғи ривожланишини макро ва мезо даражада иқтисодий-статистик таҳлил қилиш назарий жиҳатдан ўрганилган бўлсада, бугунги кунгача мамлакатимиз ҳудудий бирликлари қишлоқ хўжалиги тармоғи мезо даражада чуқур таҳлил қилиниб, ундаги ўзгариш тенденцияларини аниқлаш асосида ҳудудий тармоқ ривож-

ланишининг асосий йўналишларини белгилаш бўйича тадқиқотлар етарли даражада амалга оширилмаган.

Тадқиқот методологияси. Ушбу тадқиқотни амалга оширишда ҳудудларда қишлоқ хўжалиги тармоғини иқтисодий ривожланиш ҳолатини статистик баҳолашнинг назарий-усулбий асослари, аграр соҳада кичик бизнес ривож, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозори тараққиётидаги роли, унга таъсир қилувчи омилларни ўрганиш каби йўналишларда илмий тадқиқот ишини олиб борган бир қатор олимларнинг ишлари назарий жиҳатдан таҳлил қилинди. Тадқиқот методологияси сифатида илмий тадқиқотларнинг диалектика назариясига таянган ҳолда анализ ва синтез усулларидан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси. Андижон вилояти мамлакат қишлоқ хўжалиги тармоғида Самарқанд ва Тошкент вилоятидан кейин энг кўп миқдордаги қишлоқ хўжалик маҳсулоти етиштирувчи ҳудудий бирлик бўлиб, йиллар давомида етиштирилган ҳудудий ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ҳажми барқарор ўсиб бориш тенденциясига эга бўлган (1-жадвал).

1-жадвал

Миллий иқтисодиёт ва Андижон вилояти асосий макро (мезо) иқтисодий кўрсаткичларининг ўзгариши, млрд. сўм [7]

Кўрсаткичлар	Йиллар										
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ялпи ички маҳсулот, млрд. сўм	78936,6	103232,6	127590,2	153311,3	186829,5	221350,9	255421,9	317476,4	424728,7	529391,4	602551,4
Вилоят ялпи ҳудудий маҳсулоти (млрд. сўм)	4497,3	6183,4	7623,8	9918,6	11872,3	13914,0	16115,6	19753,0	27144,4	33802,1	38531,0
Мамлакат кўрсаткичидаги улуши (%)	5,7	6,0	6,0	6,5	6,4	6,3	6,3	6,2	6,4	6,4	6,4
Миллий иқтисодиётга киритилган инвестициялар ҳажми, млрд. сўм	16463,6	19500,0	24455,3	30490,1	37646,2	44810,4	51232,0	72155,2	124231,3	195927,3	202126,8
Вилоят иқтисодиётга киритилган инвестициялар ҳажми, млрд. сўм	726,2	1037,2	1379,9	1462,3	1645,0	1956,5	2188,5	2986,0	4711,9	7452,1	8755,1
Мамлакат кўрсаткичидаги улуши (%)	4,4	5,3	5,6	4,8	4,4	4,4	4,3	4,1	3,8	3,8	4,3
Ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти, млрд. сўм	30856,7	45285,9	55750,0	66435,3	81794,3	99604,6	115599,2	148199,3	187425,6	216283,1	249754,5
Ялпи ҳудудий қишлоқ хўжалиги маҳсулоти, млрд. сўм	2841,1	4264,9	5283,6	6575,4	7992,4	9796,6	11873,4	15290,9	19606,3	23686,7	26142,8
Мамлакат кўрсаткичидаги улуши (%)	9,2	9,4	9,5	9,9	9,8	9,8	10,3	10,3	10,5	11,0	10,5

Юқоридаги жадвал маълумотларида келтирилган асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар ва Андижон вилоятининг ҳудудий кўрсаткичлари таҳлили вилоят иқтисодиётининг миллий иқтисодиётдаги аҳамиятини аниқроқ кўриш имконини беради.

Андижон вилояти эгаллаган ҳудуди жиҳатидан бошқа вилоятлардан анча кам ҳудудни эгаллаган бўлсада, аҳоли сони жиҳатидан ол-

динги ўринлардан (ҳозирги кунда вилоятда доимий аҳоли сони 3188,2 минг киши бўлиб, аҳоли сони бўйича республикамизда тўртинчи ўринда туради) бирини эгаллайди ва шу билан боғлиқ ҳолда аҳоли зичлиги бўйича мамлакат бўйича биринчи ўринда туради (Навоий вилоятида 1 км² га 9 киши, Қорақалпоғистон Республикасида 1 км² га 11 киши, Андижон вилоятида эса 1 км² га 733 киши тўғри келади).

Табиий-иқлим ҳамда демографик омиллар таъсирида 2010 йилда вилоят ҳудудий маҳсулотли мамлакат ялпи ички маҳсулотининг 5,9 %ни ташкил этган ва бу кўрсаткич 2020 йилга келиб 0,6 % га ортиши натижасида 6,5 %ни ташкил қилган. Республика ялпи ички маҳсулотли кўрилатган 11 йил давомида 7,8 марта ўсиб, ўртача йиллик ўсиш даражаси 6,3 %ни ташкил этган бўлса, Андижон вилояти бўйича ялпи ҳудудий маҳсулот 2010-2020 йиллар давомида 8,7 марта ўсиб, ўртача йиллик ўсиш даражаси 5,2 % бўлган. Кўрсаткичларни таққослаш вилоят ялпи ҳудудий маҳсулотининг умумий ўсиш даражаси мамлакат кўрсаткичидан юқори, ўртача ўсиш даражаси эса бир оз пастлигини кўрсатади.

Ялпи ички маҳсулот ва ҳудудий маҳсулот ҳажмининг ўзгариши кўп жиҳатдан миллий ёки ҳудудий иқтисодиётга жалб этилган ва ўзлаштирилган инвестициялар ҳажмига боғлиқ. Миллий иқтисодиёт бўйича 2010-2020 йиллар давомида асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажми 12,6 марта ортиб, 2010 йилдаги 16463,6 млрд. сўмдан, 2020 йилда 202126,8 млрд. сўмга етган. Мамлакат бўйича ушбу кўрсаткичнинг йиллар давомидаги ўртача ўсиш даражаси 3,2 %ни ташкил қилган ва бу кўрсаткичнинг аввалги йилга нисбатан ўсиш даражаси 2017-2019 йилларда 4,0 % атрофида бўлган.

Вилоят миқёсида ҳудуд иқтисодиётига киритилган инвестициялар ҳажми мамлакат даражасидан бир оз пастроқ бўлган. Хусусан, ўтган 11 йил давомида вилоят иқтисодиётига киритилган инвестицияларнинг умумий ҳажми 10,3 марта ўсган бўлиб, 2010 йилдаги 726,2 млрд. сўм инвестиция ҳажми 2020 йилга келиб 7882,9 млрд сўмга етган.

Вилоят бўйича ҳудудий иқтисодиётга киритилган инвестициялар ҳажмининг 11 йил давомидаги ўсиш даражаси 10,8 мартани ташкил этган бўлиб, ўсиш даражасида 2010-2011 йиллардан сўнг пасайиш ва 2017 йилдан бошлаб кескин ўсиш тенденцияси кузатилади. Жумладан, 2017-2020 йилларда ҳудудий иқтисодиётга киритилган инвестициялар ҳажмининг ўсиш даражаси 26,3 % атрофида бўлган.

Андижон вилояти бўйича ҳудудий иқтисодиётга киритилган инвестициялар ҳажмининг макро даражадаги кўрсаткичдаги улушининг ўзгаришида ҳам ўзига хос ўзгариш тенденциясини кузатиш мумкин. Бу кўрсаткич 2011-2012 йиллар давомида ўсган (мос равишда 5,3 ва 5,6 %) бўлса, 2013-2020 йиллар давомида барқарор пасайганлигини (2020 йилда 3,9 % ни ташкил қилган) кўриш мумкин. Бу албатта, бошқа вилоятларда иқтисодиёт тармоқларининг Андижон вилоятига нисбатан фаолроқ инвестицион ҳаракати билан изоҳланиши мумкин.

Андижон вилояти мамлакат қишлоқ хўжалиги тармоғида Самарқанд ва Тошкент вилоятидан кейин энг кўп миқдордаги қишлоқ хўжалик маҳсулотли етиштирувчи ҳудудий бирлик бўлиб, йиллар давомида етиштирилган ҳудудий ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотли ҳажми барқарор ўсиб бориш тенденциясига эга бўлган.

Жадвал маълумотларидан кўриш мумкинки, 2010-2020 йиллар оралиғидаги 11 йил давомида вилоятда яратилган ҳудудий қишлоқ хўжалиги маҳсулотли ҳажми 2841,1 млрд. сўмдан 16454,5 млрд. сўмга ўзгариб, 5,8 мартага ортган. Ушбу кўрсаткични мамлакат қишлоқ хўжалиги тармоғида яратилган кўрсаткичнинг ўсиш суръатига таққосланганда, вилоят кўрсаткичи мамлакат даражасидаги кўрсаткичдан 0,4 марта кўпроқ ўсганлиги кўринади.

Кўрилатган даврда Андижон вилоятида яратилган ҳудудий қишлоқ хўжалиги маҳсулотли мамлакат даражасидаги кўрсаткичнинг 9-11 %ни ташкил этиб, йиллар давомида барқарор ўсиш даражасига эришган ва 2020 йилдаги улуши 2010 йилдаги кўрсаткичга нисбатан 0,6 % га ортган. Вақтли қатордаги қийматлар таҳлили аввалги йилларга нисбатан вилоят кўрсаткичининг 2013, 2016 ва 2019 йилларда мос равишда 0,4, 0,5 ва 0,8 % га жадал суръатларда ўсганлигини ва бу ўсиш вилоят қишлоқ хўжалиги тармоғидаги маълум бир табиий-иқтисодий омилларнинг таъсирида юз берганлигини акс эттиради.

Вилоят қишлоқ хўжалиги тармоғининг кўрилатган даврдаги ривожланишига тармоқнинг асосий ишлаб чиқариш ресурси ҳисобланган қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган экин майдонларининг ўзгариши ҳам маълум даражада ўз таъсирини кўрсатади (2-жадвал).

Андижон вилояти ҳудудий қишлоқ хўжалиги тармоғи томонидан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш учун фойдаланиладиган экин майдонлари ўтган 11 йил давомида деярли ўзгармасдан қолган бўлсада, 2012-2015 йиллар оралиғида экин майдонларининг маълум даражада қисқарганлиги ва 2020 йилга келиб, аввалги кўрсаткичга ўсган.

Республика қишлоқ хўжалиги тармоғи томонидан фойдаланиладиган экин майдонларининг кўрилатган даврда 10,8 %га қисқарганлиги эътиборга олинандиган бўлса, вилоят ҳудудий қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган экин майдонларининг ўзгариш даражасини ижобий баҳолаш мумкин. Чунки, вилоятда қишлоқ хўжалигида фойдаланилувчи экин майдонларининг республика кўрсаткичидаги улуши ўтган давр мобайнида 6,2 % дан 6,9 % га ортиб, ўсиш даражаси 0,7 % ни ташкил этган.

2010-2020 йилларда Андижон вилояти қишлоқ хўжалиги айрим ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичларининг таҳлили [7]

Кўрсаткичлар	Йиллар											2020 йилда 2010 йилдагига нисбатан мутлоқ ўзгариш (+, -)
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Вилоят қишлоқ хўжалиги экинлари майдони, минг га	230,1	230,2	229,6	229,9	229,9	230,0	230,0	230,1	230,2	230,2	230,1	100,0
Мамлакат кўрсаткичидаги улуши (%)	6,2	6,4	6,3	6,3	6,2	6,2	6,2	6,6	6,8	6,9	6,8	+0,6
Вилоят қишлоқ хўжалиги тармоғида бандлар сони, минг киши	692,2	723,4	725,1	762,1	797,5	817,6	820,5	822,4	781,7	778,9	773,4	81,2
Мамлакат кўрсаткичидаги улуши (%)	22,2	22,4	22,3	22,4	22,6	22,7	22,5	22,4	22,1	22,0	22,0	-0,2
Вилоятдаги умумий бандлар сонидagi улуши (%)	25,9	26,7	26,3	27,2	27,9	28,1	27,7	27,3	25,5	24,9	24,4	-1,0

Жадвалдаги асосий кўрсаткичлардан яна бири бўлган тармоқда банд бўлган меҳнат ресурслари сонининг ўзгариш даражаси ҳудуд қишлоқ хўжалиги ривожланишининг сифат жиҳатларини ўзида акс эттириб, қишлоқ хўжалиги тармоғида бевосита меҳнат унумдорлиги даражасининг ўзгариш хусусиятларини аниқлаш имконини беради.

Андижон вилояти қишлоқ хўжалиги тармоғида банд бўлган меҳнат ресурслари сони 2010 йилда 692,2 минг кишини ташкил этган бўлиб, бу кўрсаткич 2020 йилда 11,7 %га ортган ва 773,4 минг кишига етган. Вилоятнинг ушбу соҳада банд бўлган меҳнат ресурслари миқдори мамлакат қишлоқ хўжалигида бандларнинг 22,0-22,7 % оралиғидаги улушни ташкил этган ва бу кўрсаткич 2010-2020 йиллар оралиғида 0,2 % га пасайган. Вилоят қишлоқ хўжалигида банд аҳолининг жами банд аҳолидаги улуши эса 24,9-28,1 %ни ташкил этган ва бу кўрсаткичнинг йиллар давомидаги ўзгариши таҳлили 2015 йилгача ўсиш ва кейинги йилларда пасайиш тенденциясига эга бўлиб, 2020 йилда 2010 йилдагидан 0,5 %га пасайганлигини (24,4 %) кўрсатади.

Таҳлилий маълумотлардан кўриш мумкинки, вилоят ҳудудий иқтисодиётидаги таркибий ўзгаришлар натижасида қишлоқ хўжалиги тармоғида банд бўлган меҳнат ресурслари сони миқдор жиҳатидан ортиб борган бўлсада, саноат ва хизмат кўрсатиш соҳаларининг жадал суръатда ривожланиши таъсирида улуш жиҳатидан пасайиб борган. Бу ҳолат, бир томондан, ҳудудий тармоқнинг маълум даражада интенсив ривожланиб боришини таъминласа, иккинчи томондан, аҳоли зичлиги мамлакат даражасида энг тиғиз бўлган вилоятда қишлоқ хўжалиги тармоғидан бўшаган меҳнат ресурсларини иш билан таъминлаш борасидаги бандлик муаммосини маълум даражада кескинлаштиради. Юқоридаги таҳлиллар Андижон вилояти бўйича қишлоқ хўжалиги тармоғининг умумлашган кўрстакларидаги ўзгаришлар ҳолатини

акс эттирсада, бу кўрсаткичлар таҳлили тармоқнинг вилоят ҳудудлари, қишлоқ хўжалиги тармоғи соҳалари ҳамда корхоналари кесимида юз бераётган ўзгаришлар хусусиятларини аниқ тавсифлаб бера олмайди. Шуни ҳисобга олган ҳолда, тадқиқотда вилоят ҳудудий қишлоқ хўжалиги ривожланиши ҳолатини вилоятнинг шаҳар ва туманлари, тармоқнинг деҳқончилик ва чорвачилик соҳалари ҳамда асосий корхона шакллари бўйича таҳлиллар амалга оширилди.

Вилоят ҳудудлари кесимида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ҳажмининг ўзгариши қишлоқ хўжалиги учун қулай ҳисобланган ҳудудий бирлик (шаҳар ва туман)ларнинг тармоқ учун қулай шароитларига боғлиқ ҳолда юз берган (3-жадвал).

Вилоятнинг 3 та шаҳридан Андижон ва Хонобод шаҳарларида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми умумий миқдор жиҳатидан ўсиш тенденциясига эга бўлган бўлсада, Хонобод шаҳрининг вилоят ялпи ҳудудий қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ҳажмидаги улуши ўтган 10 йил давомида 0,1 % га пасайган, Андижон шаҳрининг улуши эса 0,3 % га ортган.

Асака шаҳрида эса 2010 йилдан бошлаб қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариши статистик ҳисобдан чиқарилганлиги сабабли 2011 йилдан бошлаб, бу шаҳар бўйича қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми мавжуд эмас.

Туманлар кесимида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми таҳлили соҳани ривожлантириш учун мавжуд табиий-иқлим ресурслари ҳамда тармоқ корхоналари томонидан ишлаб чиқаришнинг интенсив ривожлантириш омиллари ҳисобига ялпи ҳудудий қишлоқ хўжалиги маҳсулотидаги улуш Асака (2,2 %), Улуғнор (1,1 %), Бўз (0,8 %), Жалақудуқ (0,8 %) ва Шаҳрихон туманларида жадал ўсиш тенденциясига эгаллигини, Андижон (-2,5 %), Избоскан (-1,1 %), Балиқчи (-1,0 %) ва Қўрғонтепа (-0,8 %) туманларида эса пасайиш тенденцияси юз берганлигини кўрсатади.

ҚИШЛОҚ ХҲЖАЛИГИ

3-жадвал

Андижон вилояти ҳудудлари бўйича 2010-2019 йилларда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ҳажмининг ўзгариши, фоизда [7]

Ҳудудлар	Йиллар											2019 йилда 2010 йилдагига нисбатан ўзгариш (+,-)
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Вилоят бўйича, млрд. сўм	2841,1	4264,9	5283,6	6575,4	7992,4	9796,6	11873,4	15290,9	19606,3	23686,7	26142,8	x
Фоизда	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	x
<i>Шаҳарлар</i>												
Андижон ш.	2,9	2,8	2,7	2,6	2,6	2,5	2,5	2,4	2,5	2,4	2,4	-0,5
Асака ш.	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-1,3
Хонобод ш.	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,5	0,5	0,5	-0,3
<i>Туманлар</i>												
Андижон	6,1	5,9	5,8	5,9	5,8	5,9	6,4	6,7	6,6	6,6	6,3	0,2
Асака	9,2	9,5	9,3	9,3	9,3	9,3	9,0	8,7	6,3	5,9	5,8	-3,4
Балиқчи	7,5	7,5	7,4	7,3	7,3	6,8	6,7	6,7	7,2	7,3	7,4	0,0
Бўз	4,7	4,8	4,6	4,7	4,7	4,4	5,2	5,2	5,1	5,3	5,4	0,7
Булоқбоши	4,8	4,9	4,9	4,9	5,0	5,0	5,2	5,2	5,2	5,3	5,4	0,6
Жалақудуқ	9,1	9,1	8,8	9,0	9,0	9,3	9,7	10,4	9,7	9,4	9,5	0,3
Избоскан	6,7	6,6	6,6	6,6	6,5	6,6	6,5	6,4	6,1	5,6	5,7	-1,0
Улуғнор	3,6	3,5	3,5	3,4	3,4	3,3	3,2	3,2	3,9	3,8	3,9	0,3
Марҳамат	7,5	7,7	7,7	7,4	7,4	7,5	7,5	7,3	7,2	7,3	7,5	0,0
Олтинкўл	7,6	8,9	9,7	10,3	10,4	10,4	9,8	9,6	10,0	9,9	9,8	2,2
Пахтаобод	7,0	6,9	6,8	6,5	6,5	6,6	6,4	6,5	7,3	7,3	7,1	0,2
Хўжаобод	8,2	8,2	8,4	8,5	8,5	8,5	9,0	9,3	9,3	9,8	9,8	1,6
Шахрихон	8,2	8,2	8,1	7,9	7,8	7,7	7,3	7,3	8,0	7,9	7,8	-0,4
Қўрғонтепа	4,7	4,8	4,9	5,0	5,0	5,4	4,9	4,5	5,1	5,5	5,7	1,0

Ялпи ҳудудий қишлоқ хўжалиги маҳсулотидagi улуш миқдори бўйича 2019 йилга келиб Асака (9,6%), Жалақудуқ (10,0%) ва Шахрихон (8,9%) туманлари бошқа шаҳар ва туманларга нисбатан юқори улушга эга бўлиб, бу 3 туман томонидан охириги йилларда ҳудудий қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг 28%дан ортиқроғи ишлаб чиқарилмоқда.

Вилоят қишлоқ хўжалиги тармоғининг деҳқончилик ва чорвачилик соҳаларида ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ҳажмининг 2010-2020 йиллардаги ўзгариш ҳолати таҳлили ҳам тармоқ соҳаларида сезиларли ўзгаришлар юз бераётганлигини кўрсатади (4-жадвал).

4-жадвал

Андижон вилоятида ҳудудий ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ҳажмининг тармоқ соҳалари бўйича ўзгариши

Кўрсаткичлар	Йиллар											
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Ҳудудий ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти, млрд. сўм	2841,1	4264,9	5283,6	6575,4	7992,4	9796,6	11873,4	15290,9	19606,3	23686,7	26142,8	
Фоизда	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
Деҳқончилик маҳсулоти, млрд. сўм	1886,1	2819,5	3373,0	4150,3	5059,1	6436,8	7852,5	10516,8	13106,5	15926,3	16840,0	
Улуши, %	66,4	66,1	63,8	63,1	63,3	65,7	66,1	68,8	66,8	67,2	64,4	
Чорвачилик маҳсулоти, млрд. сўм	955,0	1445,4	1910,6	2425,1	2933,3	3359,8	4020,9	4774,1	6499,8	7760	9302,8	
Улуши, %	33,6	33,9	36,2	36,9	36,7	34,3	33,9	31,2	33,2	32,8	35,6	

Кўрилатган даврда вилоятда деҳқончилик соҳаси томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми 2010 йилдаги 2841,1 млрд. сўмдан 2020 йилда 26142,8 млрд. сўмга етган ва соҳанинг ялпи маҳсулоти ўтган 11 йил давомида 9,2 мартага ортган. Деҳқончилик ва чорвачилик соҳаларининг вилоят ҳудудий ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотидagi улушида чорвачилик соҳаси улушининг ортиши билан боғлиқ тенденция кузатилади. Хусусан, 2010 йилда ҳудудий ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотидagi деҳқончилик соҳасининг улуши 66,4% ни, чорвачилик соҳасининг улуши 33,4% ни ташкил этган бўлса, 2020 йилга келиб бу нисбат соҳалар бўйича мос равишда 64,4% ва 35,6% га ўзгарган. Бундан кўринадики, чорвачилик соҳасида маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг камайишига мутаносиб равишда деҳқончилик соҳасининг ҳудудий қишлоқ хўжалиги маҳсулотидagi улуши ортиб борган.

Андижон вилояти ҳудудий ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ҳажмининг хўжалик юри-

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ

тиш шакллари бўйича таҳлили 3 турдаги қишлоқ хўжалик корхоналари томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг ҳудудий қишлоқ хўжа-

лиги маҳсулотидagi улушининг ўзгаришида ҳам маълум бир ўзгариш тенденциялари мавжудлигини аниқлаш имконини берди (5-жадвал).

5-жадвал

Андижон вилоятида ҳудудий ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг хўжалик юриштиш шакллари бўйича ўзгариши

Кўрсаткичлар	Йиллар										
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Ҳудудий ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти, млрд. сўм	2841,1	4264,9	5283,6	6575,4	7992,4	9796,6	11873,4	15290,9	19606,3	23686,7	26142,8
Фоизда	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Деҳқон хўжаликлари, млрд. сўм	1918,8	2817,9	3551,5	4523,8	5546,6	6851,7	8302,0	10846,6	13483,9	15710,6	16978,9
Улуши, %	67,5	66,1	67,2	68,8	69,4	69,9	69,9	70,9	68,8	66,3	64,9
Фермер хўжаликлари, млрд. сўм	890,5	1397,9	1669,1	1976,8	2361,6	2842,2	3462,8	4340,2	5931,8	7626,4	8520,7
Улуши, %	31,4	32,8	31,6	30,1	29,5	29,0	29,2	28,4	30,2	32,2	32,6
Бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналари, млрд. сўм	31,8	49,1	63,0	74,8	84,2	102,7	108,6	104,1	190,6	349,7	643,2
Улуши, %	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1	1,1	0,9	0,7	1,0	1,5	2,5

Вилоятда қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ишлаб чиқарувчи деҳқон хўжаликлари томонидан 2010 йилда 1918,8 млрд. сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилган бўлса, 2020 йилга келиб бу кўрсаткич 8,8 мартага ортиб, 16978,9 млрд. сўмга етган.

Деҳқон хўжаликлари томонидан яратилган маҳсулот ҳажмининг ҳудудий ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотидagi улуши ўтган 11 йил давомида маълум бир тебранишни кўрсатади. Умумий ҳолатда деҳқон хўжаликларининг ушбу кўрсаткичи 2010 йилдаги 67,5 % дан 2020 йилда 64,9 % га камайган (-4,4 %).

Фермер хўжаликлари томонидан кўрилатган даврда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми 2010-2020 йиллар давомида барқарор ўсиб борган, аммо фермер хўжаликларининг ҳудудий қишлоқ хўжалиги маҳсулотидagi улуши ўтган 11 йил давомида пасайиш тенденциясига эгаллиги кўринади. 2010 йилда фермер хўжаликларининг ҳудудий қишлоқ хўжалигидаги улуши 31,4 % бўлган бўлса, 2020 йилга келиб бу кўрсаткич 32,6 % гача пасайган. Ушбу пасайиш вилоятдаги фермер хўжаликларининг аксарияти пахтачилик ва ғаллачиликка ихтисослашганлиги, деҳқон хўжаликларининг боғдорчилик, иссиқхона хўжалигини ривожлантириш ҳисобига ишлаб чиқараётган маҳсулоти ҳажмининг жадал суръатларда ортиб бораётганлиги билан изоҳлаш мумкин.

Бошқа турдаги қишлоқ хўжалиги корхоналари вилоят ҳудудий қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг жуда оз қисмини ишлаб чиқараётган бўлсада, сўнгги йилларда ушбу турдаги қишлоқ хўжалиги корхоналарининг умумий ҳажмдаги улуши ўсиш тенденциясини бошланглигини кўриш мумкин.

Хулоса ва таклифлар. Андижон вилояти ҳудудий иқтисодиёти ва унинг асосий таркибий

қисмларидан ҳисобланган ҳудудий қишлоқ хўжалиги тармоғидagi ўзгаришларни статистик маълумотлар асосида таҳлил қилиш вилоят аграр соҳасида юз берган кўйимдаги тенденцияларни ажратиб олиш имконини берди:

1. Андижон вилояти эгаллаган ҳудуди жиҳатидан бошқа вилоятлардан анча кам ҳудудни эгаллаган бўлсада, аҳоли сони жиҳатидан олдинги ўринлардан бирини эгаллайди ва шу билан боғлиқ ҳолда аҳоли зичлиги бўйича мамлакат бўйича биринчи ўринда туради. Кўрсаткичларни таққослаш вилоят ялпи ҳудудий маҳсулотининг умумий ўсиш даражаси мамлакат кўрсаткичидан юқори, ўртача ўсиш даражаси эса бир оз пастлигини кўрсатади.

2. Андижон вилояти бўйича ҳудудий иқтисодиётга киритилган инвестициялар ҳажмининг макро даражадаги кўрсаткичдаги улушининг ўзгаришида ҳам ўзига хос ўзгариш тенденциясини кузатиш мумкин. Бу кўрсаткич 2011-2012 йиллар давомида ўсган бўлса, 2013-2020 йиллар давомида барқарор пасайганлигини кўриш мумкин.

3. Андижон вилояти қишлоқ хўжалиги тармоғи ишлаб чиқариш кўлами ҳамда ҳажми бўйича мамлакатнинг Самарқанд ва Тошкент вилоятидан кейин энг кўп миқдордаги қишлоқ хўжалик маҳсулоти етиштирувчи ҳудудий birlik ҳисобланиб, йиллар давомида етиштирилган ҳудудий ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ҳажми барқарор ўсиб бориш тенденциясига эга бўлган.

4. 2010-2020 йиллар оралиғида вилоятда яратилган ҳудудий қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ҳажми 5,8 мартага ортган. Ушбу кўрсаткични мамлакат қишлоқ хўжалиги тармоғида яратилган кўрсаткичнинг ўсиш суръатига таққосланганда, вилоят кўрсаткичи мамлакат даражаси-

даги кўрсаткичдан 0,4 марта кўпроқ ўсганлиги кўринади.

5. Андижон вилояти ҳудудий қишлоқ хўжалиги тармоғи томонидан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш учун фойдаланиладиган экин майдонлари ўтган 11 йил давомида деярли ўзгармасдан қолган бўлсада, 2012-2015 йиллар оралиғида экин майдонларининг маълум даражада қисқарган ва 2020 йилга келиб, аввалги кўрсаткичга ўсган. Республика қишлоқ хўжалиги тармоғи томонидан фойдаланиладиган экин майдонларининг кўрилатган даврда 10,8% га қисқарганлиги эътиборга олинандиган бўлса, вилоят ҳудудий қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган экин майдонларининг ўзгариш даражасини ижобий баҳолаш мумкин. Чунки вилоятда қишлоқ хўжалигида фойдаланувчи экин майдонларининг республика кўрсаткичидаги улуши ўтган давр мобайнида 6,2% дан 6,8% га ортиб, ўсиш даражаси 0,6% ни ташкил этган.

6. Таҳлилий маълумотлардан кўриш мумкин, вилоят ҳудудий иқтисодиётидаги таркибий ўзгаришлар натижасида қишлоқ хўжалиги тармоғида банд бўлган меҳнат ресурслари сони миқдор жиҳатидан ортиб борган бўлсада, саноат ва хизмат кўрсатиш соҳаларининг жадал суръатда ривожланиши таъсирида улуш жиҳатидан пасайиб борган. Бу ҳолат, бир томондан, ҳудудий тармоқнинг маълум даражада интенсив ривожланиб боришини таъминласа, иккинчи томондан, аҳоли зичлиги мамлакат даражасида энг тигиз бўлган вилоятда қишлоқ хўжалиги тармоғидан бўшаган меҳнат ресурсларини иш билан таъминлаш борасидаги бандлик муаммосини маълум даражада кескинлаштиради.

7. Вилоят ҳудудлари кесимида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ҳажмининг ўзгариши қишлоқ хўжалиги учун қулай ҳисобланган ҳудудий бирлик (шаҳар ва туман)ларнинг тармоқ

учун қулай шароитларига боғлиқ ҳолда юз берган. Туманлар кесимида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми таҳлили соҳани ривожлантириш учун мавжуд табиий-иқлим ресурслари ҳамда тармоқ корхоналари томонидан ишлаб чиқаришнинг интенсив ривожлантириш омиллари ҳисобига ялпи ҳудудий қишлоқ хўжалиги маҳсулотларидаги улуш Асака, Улуғнор, Бўз, Жалақудуқ ва Шахрихон туманларида жадал ўсиш тенденциясига эғалигини, Андижон, Избоскан, Балиқчи ва Қўрғонтепа туманларида эса пасайиш тенденцияси юз берганлигини кўрсатади. Ялпи ҳудудий қишлоқ хўжалиги маҳсулотларидаги улуш миқдори бўйича 2019 йилга келиб Асака, Жалақудуқ ва Шахрихон туманлари бошқа шаҳар ва туманларга нисбатан юқори улушга эга бўлиб, бу 3 туман томонидан охириги йилларда ҳудудий қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг 28% дан ортиқроғи ишлаб чиқарилмоқда.

8. Деҳқончилик ва чорвачилик соҳаларининг вилоят ҳудудий ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотларидаги улушида деҳқончилик соҳаси улушининг ортиши билан боғлиқ тенденция кузатилди.

9. Ҳудудий ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулоти ҳажмининг хўжалик юритиш шакллари бўйича таҳлили 3 турдаги қишлоқ хўжалик корхоналари томонидан ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг ҳудудий қишлоқ хўжалиги маҳсулотларидаги улушининг ўзгаришида ҳам маълум бир ўзгариш тенденциялари мавжудлигини аниқлаш имконини берди.

Хулоса қилиб айтганда, Андижон вилояти қишлоқ хўжалиги тармоғини келгуси даврда ривожлантириш борасидаги ўрта ва узоқ муддатли стратегияларни ишлаб чиқиш жараёнида юқоридаги таҳлиллар асосида аниқланган ўзгариш тенденцияларини ҳисобга олиниши тармоқни илмий асосланган ҳолда ривожлантиришда муҳим аҳамиятга эга.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. <http://uz.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkatmirziyeevning-oliy-25-01-2020>.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 23 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг 2020-2030 йилларга мўлжалланган стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5853-сонли Фармони (<https://lex.uz/>).
3. Абдуллаев Ё.А. Статистика назарияси. Дарслик. – Т.: “Ўқитувчи”, 2003. – 214 б; Соатов Н.М. Статистика: олий ўқув юрлари учун дарслик. – Т.: Ибн Сино, 2003. – 744 б.
4. Шадиёв Т.Ш. Экономические модели развития сельского хозяйства. – Т.: Фан, 1986. – 168 с.
5. Пармакли Д.М. Экономика сельского хозяйства: учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Д.М. Пармакли, А.Е. Шамин, Н.Коваленко / – Княгинино: НГИЭУ, 2015. – 245 с.
6. Сомов В.Л. Экономико-статистический анализ развития сельского хозяйства Саратовской области. / Вопросы статистики, 2019, Т.26, № 6. – С. 47-54.
7. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси расмий маълумотлари (http://web.stat.uz/open_data/uz/).